

צופיה הליכות לשונה דעת לשון

ג

מחקרים בלשון העברית לתקופותיה
קובץ מאמרים לכבוד צופיה קרני, ראש החוג ללשון עברית,
לרגל פרישתה לגמלאות

בעריכת
סיגלית רוזמרין ויהונתן וורמסר

הוצאת אפרתה
מיסודה של מכללת אפרתה
ירושלים, תש"ף (2020)

חברי המערכת:

פרופ' אפרים חזן, פרופ' אהרן ממון, פרופ' ישראל רוזנסון,
ד"ר גבריאל בירנבאום, ד"ר ציון עוקשי

עריכת הלשון

אריאל סמואל
חנה פורטגנג

מזכירת המערכת

שלומית זמיר

דעת לשון הוא כתב עת שפיט היוצא לאור אחת לשנתיים.
המעוניינים להציע את מאמריהם לפרסום מתבקשים לפעול לפי ההנחיות המפורטות באתר
מכללת אפרתה www.emef.ac.il

אין להעתיק או להפיץ פרסום זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני, אופטי
או מכני (לרבות צילום והקלטה) בלא אישור בכתב ומראש, מהוצאת אפרתה.
עשינו ככל יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות על כל החומר ממקורות חיצוניים.
אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות, ואם תובא לידיעתנו, נפעל לתקנה.

ISSN: 2412-5083

©

כל הזכויות שמורות להוצאת אפרתה

מיסודה של מכללת אפרתה

רח' בן יפונה 17

ת"ד 10263 ירושלים 9110201

טל' 02-6717744, פקס 02-6738660

וא"ל: efrata@emef.ac.il

תוכן העניינים

5	דבר העורכים	
9	הבחירה בעברית והשיבה אל לשון המקרא בתנועת ההשכלה היהודית בגרמניה על רקע התרבות והלשון הגרמנית	אילן אלדר
35	חידושי לשון בספרות הגאונים ובפירוש רבנו חננאל	אפרים בצלאל הלבני
51	"והלשונות חלוקים זה מזה כידוע למשכילים": הדיוק במונחי בעל 'פתחי תשובה'	חנן יצחקי
69	תרגום כפול ככלי פרשני בתרגום יונתן על ספרי נביאים: מנחום עד מלאכי	מרים (לאור) כהנא
85	ניגוד משמעות ואוקסימורון	ציון עוקשי
93	"המרכזנית היא בחורה קשרונית": מילים הומופוניות ופסידו-הומופוניות כבסיס להומור הלשוני של יעקב פרוינד	חיים רביב
109	לברור המשמעות והאטימולוגיה של המילה ארובה	אבי שויקה
133	פועלי אמירה ודרכי מסירת מידע בסימון טקסט	בת-ציון ימיני

פועלי אמירה ודרכי מסירת מידע בסיכום טקסט

בתציון ימיני

מבוא

הוראת עברית במוסדות להשכלה גבוהה בימינו מזמנת אתגרים למורים ולסטודנטים. אחד האתגרים הוא הקניית מיומנות חשובה הנדרשת בהוראה מסוג זה: העשרת אוצר המילים של פרחי ההוראה. במאמר זה אציע יחידת הוראה המשלבת למידה תהליכית המתחילה בלימוד טקסט מן התפילה, הבנתו והפקת מידע ממנו. הלמידה התהליכית נמשכת באיתור פעלים המציינים אמירה, פירושם והבחנה ביניהם ובין פעלים אחרים אגב השוואה בין המשמעות העתיקה למשמעות המודרנית. בשלב הבא ילמדו הסטודנטים לשבץ במשפטים נתונים פעלים מדויקים המציינים אמירה. המטרה המרכזית של יחידת הלימוד היא כתיבת סיכום שבו הסטודנטים משלבים פועלי אמירה מגוונים ומשתמשים שימוש מושכל במיומנות מסירת דברים בשם אומרם בהכנה לקורס אוריינות אקדמית. הפועל 'אמר', שמשמעותו מסירת דברים, יכול למלא את מקומם של פעלים רבים ומגוונים המציינים אמירה, ולמעשה אפשר להסתפק רק בו בהעברת המסר. בשל תכונה זו משמעות הפועל היא כללית ביותר וחסרה בה האפשרות לדייק יותר ולהעביר לנמען דקויות כמו דרך הבעת המסר, סוג המסר, נסיבות המסר ועוד. את האסטרטגיה של מסירת דברים בשם אומרם באמצעות הגיוון בפועלי הבעה הציעה רוזנר,¹ ומאמר זה מאמץ את שיטתה אך מרחיב את הדיון בהשוואה בין לשון המקרא ללשון ימינו. השוואה זו מנחילה ללומדים ידע על חלק מדרכי ההבעה שהיו בעבר, ומזמנת העשרת אוצר מילים גם בהיבט היסטורי. מטרת ההתמקדות בפועלי האמירה היא להראות את שפע המשמעויות וגוני המשמעות של פעלים מהשדה הסמנטי של הדיבור בתקשורת האנושית, ועל בסיס הידע הזה להקנות ללומדים כלים לדיקו מיטבי במסירת דברים בשם אומרם אגב הצגת פועלי אמירה נוספים והוראת מיומנויות מקדימות לכתיבת סיכום לשלול תהליך הכתיבה. לפני שנציג את יחידת ההוראה שתוארו לעיל נעיר הערות אחדות על הפועל 'אמר'.

1. רוזנר, תש"ס.

פועלי אמירה במקרא ובעברית החדשה

הפועל 'אמר' הוא אחד הפעלים השכיחים ביותר במקרא, ולו כמה משמעויות: דיבר, התכוון, ביטא, התפאר.² במאמר זה נתמקד במשמעות הראשונה, שהיא הנפוצה ביותר במקרא, ולפי הקונקורדנציה מצויה בו באלפי היקרויות.³ בספרו 'סגנון עברי' ייחד מירסקי פרק שלם לפועל הזה והביא בו את דברי מלבי"ם.⁴ לפי מלבי"ם, הפועל 'אמר' משמש במקרא להבאת דברים כלשון אומרם, ואילו הפועל 'דיבר' מציין רק שנאמר דברים, לעיתים בלי לציין מה בדיוק נאמר. זוהי לשונו: "שהאמירה מציין הלשון שבו אמר בלא תוספת ומגרעת. והדיבור מציין שדיבר עמהם. ויבוא על הדובר בארך ומרחיב הדברים כדרך הדורש".⁵ מדברים אלו עולה שהפועל 'אמר' במקרא מצטט מובאה מדויקת של המקור, שלא כפועל 'דיבר', שאינו משמש לציטוט. מירסקי הדגים מקרים שבהם הפועל 'אמר' מביא דברים בדיבור ישיר והראה שלדיבור העקיף משמש הפועל 'הגיד'. למשל, על יונה הנביא מסופר שאמר ליורדי הים בספינה שהוא עברי: "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֲבָרִי אֲנִי" (יונה א, ט), ולעומתו מסופר על מרדכי היהודי המספר על מוצאו: "כִּי הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר הוּא יְהוּדִי" (אסתר ג, ד). בדרך זו לשון המקרא מייתרת את השימוש במירכאות לציטוט דברים. הדגמנו שלושה פועלי אמירה מלשון המקרא, ומכאן ואילך נתמקד בקבוצת פועלי האמירה, המכונים בעברית החדשה גם פועלי הבעה. נציין לדוגמה שני מחקרים על העברית החדשה: מחקרה של ארגמן על סיפורי 'הינשוף' של ניסים אלוני שבו נמצא כי שיעור פועלי האמירה בפעילים הפעילים שבהם הוא 16% בקירוב⁶ ומחקרם של ניר ורועה, שבדקו את השימוש בפועלי הבעה בחדשות הרדיו ומצאו 27 סוגים של פועלי הבעה.⁷ על שימושיו של הפועל 'אמר' בעברית החדשה מבחינה תחבירית, סמנטית ופרגמטית נערכו מחקרים לא מעטים.⁸ נציג כאן מקצת מהמחקרים על דרכי מסירת דיבור בלשון התקשורת בימינו שערכו בעיקר ויצמן, ניר וניר ורועה.⁹

במסגרת הדיון בלשון הרדיו בישראל רועה טוען שאין אמירה המשוחררת מנקודת מבט אפילו בחדשות, שכן הן נמסרות מנקודת המבט של המסד הסמכותי.¹⁰ טענה זו

2. ראו אבן שושן, 2003, עמ' 87.

3. אבן שושן, 1989, עמ' 85.

4. מירסקי, תשנ"ט, עמ' 109-122.

5. שם, עמ' 110.

6. ארגמן, תשנ"ב, עמ' 70.

7. ניר ורועה, תשמ"ח, עמ' 28.

8. ראו למשל רובינשטיין, תשל"א, עמ' 78-79; בורוכובסקי, תשנ"ו, עמ' 243-252.

9. ויצמן, תשמ"ב, עמ' 123-143; ויצמן, תשנ"ח, עמ' 32, 39; ניר, 1990, עמ' 92; ניר ורועה, תשמ"ח.

10. רועה, 1982.

מצביעה על האפשרות שיש למוסרי המידע להציג את המסר בדרך שתגרום לנמענים להבין את המסר באופן אחר. עוד נמצא במחקר של ניר ורועה כי בכל מסירה של דיבור בחדשות הרדיו יש שימוש בפועל הבעה אחד לפחות.¹¹ פעלים אלה נחלקים לפועלי הבעה ניטרליים, כמו 'אמר' ו'הוסיף', ולפועלי הבעה טעונים (מודליים), דוגמת 'איים' ו'הכחיש', שיש בהם נקיטת עמדה באשר לתוכן המובאה. מסקנת החוקרים הייתה שבחדשות הרדיו נעשה מאמץ לנקוט רטוריקה של אובייקטיביות.¹²

ויצמן מציינת שהדיבור הישיר עשוי לשקף את פרשנות המצטטים ותיוכם בכל פעם שהם בוחרים לצטט דווקא קטע מסוים.¹³ גם הבחירה בפועל אמירה, ובעיקר בפועל מודלי, עשויה לשקף את פרשנות המצטטים. ויצמן מרחיבה בעניין זה ומדרגת את הציטוטים בתקשורת לפי מימושה של ההתחייבות המטא־לשונית לאמינות המצופה מן הציטוטים. בדרגה הגבוהה ביותר של הקרבה למסר המקורי היא מגדירה את הציטוטים "ציטוטי אמינות", ובדרגה הנמוכה ביותר הם מוגדרים בלשונה "ציטוטי בדיה". ציטוטים אלו יוצרים מתח בין הציפייה המתבקשת מדיבור ישיר לבין ביטול ההתחייבות המטא־לשונית המעוגנת בו. ממחקרים אלו אפשר ללמוד כי בתקשורת יכולה להיות הטיה של המסר במסווה של כתיבה אובייקטיבית אפילו בציטוטים הנחשבים מקור אמין ביותר.

מאחר שעניינו של המאמר הוא הצעת אסטרטגיות סיכום, חשוב להנחות את הלומדים להביא דברים בשם אומרם בדרך המדויקת ביותר בלי לפגוע בהבנת המסר. לשם כך נציג את שיטתה של רוזנר, שעליה מתבססת הצעתנו. רוזנר מגדירה את פועלי ההבעה פעלים (או שמות פועל או שמות פעולה) שמשמשים בהם במסירה של דברים, ואומרת שיש למעשה שני דוברים (מוענים) ושני טקסטים: בטקסט הנתון, הנגלה לעין, כותב הטקסט מדווח על הטקסט האחר, מסכם או סוקר אותו ומתווך בינינו הקוראים לבין המוען המקורי של הטקסט האחר.¹⁴ כמו בורוכובסקי¹⁵ גם רוזנר מבחינה בין "פועלי העברת מסר לזולת", הקשורים בשלושה גורמים: מעביר המסר, מקבל המסר והמסר עצמו (טוען, שואל, מודיע ועוד), ובין פעלים הקשורים להיבט המבני־ארגוני (כמו הגדיר, הדגים, עימת ועוד). בסיכום טקסט משמשים פעלים אלו לתיאור דרך הכתיבה וכן לארגון הטקסט או הסוגה שלו כמו במשפט: "הכותב **מעמת** בין גישת הימין לגישת השמאל", המצביע על מבנה של טקסט עימות.

11. ניר ורועה, תשמ"ח.

12. ראו גם ניר ורועה, 1993, עמ' 75-77.

13. ויצמן, תשמ"ח, עמ' 29.

14. רוזנר, תש"ס, עמ' 42.

15. בורוכובסקי, תשנ"ו, עמ' 243-252.

עד כאן עסקנו בהיבט התאורטי של פועלי ההבעה, ומכאן ואילך נציע יחידת הוראה המנצלת את מגוון הפעלים מהשדה הסמנטי של ההבעה לסיכום טקסט שבו מוסרים דברים בשם אומרם מסירה אמינה ומדויקת.

יחידת ההוראה המוצעת

א. ניתוח פועלי הבעה בטקסט מן התפילה

ביחידת הלימוד המוצעת נבחר הטקסט "אשרי יושבי ביתך", הנאמר בכל יום בתפילת שחרית ומנחה. טקסט זה נבחר בשל היותו עשיר ומגוון בפועלי הבעה שהוריש המקרא לעברית החדשה. הטקסט לקוח ממזמור תהלים קמה, א-כא. מזמור זה פותח במילים: "תְּהִלָּה לְדָוִד, אֲרוֹמְמָךְ אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ" ונמשך בפסוקים לפי סדר האלפבית.¹⁶ לפנינו הטקסט בהבלטת פועלי ההבעה:

אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלֹךְ סֶלָה.
 אֲשֶׁרִי הָעַם שֹׁכֵנָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שֶׁה' אֱלֹהָיו.
 תְּהִלָּה לְדָוִד,
 אֲרוֹמְמָךְ אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ וְאַבְרָכָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד.
 בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָ וְאֶהְלֵלָה שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד.
 גְּדוֹל ה' וְמִהֲלָל מְאֹד וְלִגְדֹלְתוֹ אֵין חֶסֶר.
 דוֹר לְדוֹר יִשְׂבַח מִמַּעֲשֵׂיךָ וְגִבּוֹרְתֶיךָ יִגִּידוּ.
 הַדֵּר כְּבוֹד הַזֶּדֶק וְדַבְּרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אִשִּׁיתָה.
 וְעֲזֹז נוֹרְאֹתֶיךָ יֵאֱמְרוּ וְגִדְלוֹתֶךָ אֲסַפְּרֶנָּה.
 זָכַר רַב טוֹבָךָ יִבְיְעוּ וְצִדְקֹתֶךָ יִרְנֹנוּ.
 חֲנוּן וְרַחוּם ה' אֲרֹךְ אַפִּים וְגָדֹל חֶסֶד.
 טוֹב ה' לְכֹל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו.
 יוֹדוּךָ ה' כָּל מַעֲשֵׂיךָ וְחִסֵּיֶיךָ יִבְרַכְנֶכָה.
 כְּבוֹד מַלְכוּתֶךָ יֵאֱמְרוּ וְגִבּוֹרְתֶךָ יִדְבְּרוּ.
 לְהוֹדִיעַ לְבָנֵי הָאָדָם גִּבּוֹרְתָיו וְכְבוֹד הַדֵּר מַלְכוּתוֹ.

16. חשוב להסביר בכיתה כי האל"ף שבאקרוסטיכון היא המילה **ארוממך** שבפסוק הראשון, אך האות נ' חסרה בו. לפני המזמור הוספו שני פסוקים: "אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלֹךְ סֶלָה" (תהלים פד, ה), ו"אֲשֶׁרִי הָעַם שֹׁכֵנָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שֶׁה' אֱלֹהָיו" שמקורו בפרק הקודם לו (שם קמד, טו). את המזמור חותם הפסוק "וְאֶנְחֲנוּ וְנְבָרְךָ יְהוָה מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם הֲלֹלוּ יְהוָה" (שם קטו, יח).

מִלְכוּתְךָ מְלָכוֹת כָּל עֲלָמִים וּמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דָּוָר וְדָוָר.
 סוּמְךָ ה' לְכָל הַנְּפֹלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים.
 עֵינֵי כָל אֱלֹהִים יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אֲכֻלָּם בְּעֵתוֹ.
 פּוֹתֵחַ אֶת יַדְךָ וּמְשַׁבֵּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן.
 צִדִּיק ה' בְּכָל דְרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו.
 קָרֹב ה' לְכָל קֹרְאָיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת.
 רִצּוֹן יִרְאִיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שְׁוַעֲתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם.
 שׁוֹמֵר ה' אֶת כָּל אֲהַבָּיו וְאֶת כָּל הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד.
 תְּהַלֵּת ה' יִדְבַּר פִּי וַיִּבְרַךְ כָּל בְּשׂוֹר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד (תהלים קמה).
 וְאַנְחָנוּ בְּבִרְךָ יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּ יְהוָה (שם קטו, יח).

תחילה יספרו המורים לכיתה שהמזמור הזה מספר תהלים הוכנס לסידור התפילה כמו מזמורים אחרים. בהמשך יתבקשו התלמידים למתוח קו מתחת לכל פועל המציין אמירה ולכתוב את כל הפעלים בטבלה: בעמודה הימנית יכתבו הפעלים ולידם צורות עבר נסתר שלהם, ומשמאל יהיו שתי עמודות שכותרותיהן "המשמעות העתיקה" ו"המשמעות החדשה" על פי מילון אבן-שושן (2003). במזמור יש 14 פועלי הבעה, והפעלים שנזכרו יותר מפעם אחת: 'דיבר', 'הלל' ו'אמר', שמופיעים פעמיים, והפועל 'בירך', שנזכר חמש פעמים - נספרו רק פעם אחת.

לאחר הכנת הטבלה יבקשו המורים מהתלמידים לפרש את משמעויותיהם של הפעלים. אומנם לא בכל הפעלים השתנתה המשמעות, אך תרגיל זה חשוב גם להבנת טקסט התפילה וגם להעשרת אוצר המילים של התלמידים בהכרת רבדיה האחרים של השפה העברית. תרגיל זה חושף את כישורו של משורר תהלים, שהשכיל לבטא את אהבתו והערצתו לה' באמצעות גיוון רב בפועלי הבעה. יתרה מזאת, באמצעות מזמור זה מתגלה גם חלק מהעושר הלשוני שיש בשפה העברית במקבילות לפועל 'אמר'.¹⁷

להלן הטבלה:¹⁸

הפועל	המשמעות העתיקה	המשמעות המאוחרת
אַרְוַמְךָ - רומם	שיבח, הלל	
אַבְרָכָה - בירך	1. נתן ברכה, איחל טובה 2. שיבח, רומם, הלל	אמר דברי תפילה והודיה לה' (בלשון המשנה)

17. כדאי גם להראות את ההדרגתיות שיש במשמעות הפעלים הנרדפים שיבח, הלל, רומם.

18. לא כללנו בטבלה את כל המשמעויות של הפעלים אלא בחרנו במשמעות הקרובה להוראת 'אמר'.

המשמעות המאוחרת	המשמעות העתיקה	הפועל
	שיבח מאוד	אַהֲלָה - הילל
	אמר שבחים	יִשְׁבַּח - שיבח
	הודיע, סיפר	יַגִּידוּ - הגיד
	דיבר, הגה, סיפר	אָשִׁיחָה - שח
	דיבר, הוציא מפיו	יֹאמְרוּ - אמר
העלה דברי סיפור (בלשון ימה"ב)	הגיד תוכן של דבר מה	אֶסְפְּרָנָה - סיפר
נתן ביטוי (בעברית החדשה)	הוציא מפיו, דיבר	יִבְיְעוּ - הביע
ריכל, הלעיז (בלשון המשנה)	זימר, שח	יִרְנְנוּ - רינן
הסכים לדברי הזולת, הכיר באמת (בלשון המשנה)	1. הביע תודה 2. התוודה	יִודוּךְ - הודה
	אמר, הביע מחשבה במילים	יִדְבַר - דיבר
	השמיע, סיפר, גילה	לְהוֹדִיעַ - הודיע
דיבר מעל במה ציבורית (בעברית החדשה)	השמיע קול, הרים קולו	יִקְרָאוּ - קרא

ב. שיבוץ פועלי הבעה במשפט

גם התרגיל שלפנינו תורם להעשרת אוצר המילים של התלמידים, אך כאן התלמידים נדרשים להפגין בעצמם את הידע שלהם בגיוון בפועלי הבעה. בתרגיל יש 20 משפטים שבהם הנשוא 'אמר' חוזר בכל משפט, והתלמידים צריכים להמירו בפועל מדויק יותר בהתאם להמשך המשפט. לפני הצגת התרגיל כדאי שהמורים יספרו לכיתה כי יש בעברית פועלי הבעה רבים, שמספרם נאמד בעשרות. המורים יציגו את מבנה המשפט הרווח בשימוש בפועלי הבעה הנובעים מתפקידם של הפעלים - מסירת דברים בשם אומרם. בדרך כלל המשפט מורכב ונחלק לשניים: החלק הפותח - שהוא האיבר העיקרי - הכולל את שם הדובר ופועל הבעה, והפסוקית - שהיא האיבר הטפל - המתפקדת כפסוקית מושא ומביאה את תוכן האמירה. אחר כך יסבירו המורים את ההבדל בין דיבור ישיר לדיבור עקיף ויתרגלו עם התלמידים המרה מדיבור ישיר לדיבור עקיף. לאחר הכרת שני המבנים האלה יציגו המורים את התרגיל שלהלן ויסבירו שהחלפת הפועל 'אמר' בפועל מדויק יותר מחייבת לפעמים שינוי תחבירי החוסך במילים בהמשך המשפט.

התרגיל חושף לפני התלמידים את העושר הלשוני הרב שיש בפועלי האמירה ומציע להם כלים למסירת דיבור מדויקת יותר וערנות לשינויי תחביר המתבקשים מחילופי הפעלים. בתרגיל כתבנו בסוגריים את התשובה המצופה.¹⁹

התרגיל

המירו את הפועל **אמר** בפועל מדויק יותר. שימו לב, לפעמים המרת הפועל מחייבת שינוי בהמשך המשפט.

1. דובר ראש הממשלה אמר שהידיעה הזאת לא נכונה (הפריך את הידיעה).
2. הילד הקטן אומר שהוא לא פיזר את הניירות (מכחיש שפיזר).
3. אחותי אמרה לנו ששרית ילדה בת הבוקר (בישרה).
4. המנהלת אמרה למזכירה שתדפיס לה מייד את המכתב (הורתה).
5. בעלי הבית אמרו לנו שנבוא אליהם כדי לחתום על החוזה (הזמינו אותנו לחתום על החוזה).
6. שר האוצר אמר לכל השובתים במשק להפסיק את השביתה (קרא).²⁰
7. האישה אמרה שהדיילת שירתה אותה במסירות רבה (שיבחה את הדיילת ששירתה).
8. התושבים אומרים שאם לא יטפלו בבעייתם הם יהפכו שולחנות (מאיימים).
9. חברתי אמרה לי שכדאי לי לצפות בהצגה "החולה המדומה" (המליצה לי לצפות).
10. המורה אמר שהתנהגות התלמיד הייתה מחפירה (הוקיע את ההתנהגות של התלמיד שהייתה).
11. דובר ראש הממשלה אמר שהידיעה הזאת נכונה (אימת/אישר את הידיעה).
12. אורחי המלון אמרו שהאוכל היה גרוע (התלוננו).
13. ראש הלשכה אומרת כי היא אינה מוכנה לשנות את מועד ההתכנסות (מתנגדת לשינוי מועד).
14. הפקיד אמר ששעות הקבלה הסתיימו (הודיע).
15. עורך הדין אומר כי אין לגזור מאסר עולם על הפושע (שולל מאסר עולם).
16. המורה אמר שהעבודה שכתבה מיכל מעולה (הילל את העבודה המעולה שכתבה מיכל).
17. המנכ"לית אומרת שהעובדים פתחו בשביתה מיותרת (מבקר את העובדים שפתחו).
18. המנכ"ל אמר שהציל את החברה מקריסה (התפאר).

19. ראו גם ימיני, 2005, עמ' 292-297.

20. הפועל 'קרא' בהקשר זה מציין פנייה מעל במה ציבורית.

19. האיש אמר לעיתונאים מה היו הנושאים החסויים שדיברו עליהם בממשלה (הדליף).
 20. האיש אמר למשטרה שראה את השוד בבנק (דיווח למשטרה על השוד בבנק).

ראינו שהשימוש בפועל הבעה מתאים מעביר את המסר שבמשפט בדרך אמינה ומדויקת ולעיתים אף חוסך במילים. מכאן ואילך ינצלו הלומדים את הידע הזה במסירת דברים בשם אומרם בטקסט שלם במיומנות כתיבת סיכום.

ג. כתיבת הסיכום אגב שימוש בפועלי הבעה

לפני כתיבת הסיכום יש להנחות את התלמידים לקרוא את הטקסט המיועד לסיכום ולהבינו היטב על פי שלבי תיהלוק הטקסט - טרום קריאה וקריאה מעמיקה - ולאחר מכן לסמן ליד כל פסקה את רכיב המבנה ורכיב התוכן שלה. להלן הסבר למונחים אלה. הכתיבה העיונית על כל סוגיה משלבת כמה מרכיבים המתחברים יחד למבנה רטורי שלם. חלקים אלו נקראים **רכיבי מבנה**.²¹ לדוגמה, אם רכיב המבנה הוא המלצה, יהיה רכיב התוכן, למשל, הגבלת ילדים במספר שעות הצפייה במחשב, ואם הוא בעיה, יהיה רכיב התוכן התחממות כדור הארץ.

לפנינו רשימה חלקית של רכיבי מבנה: הגדרה, בעיה, טענה, השערה, תיאור, תופעה, סיבות, פתרון, נימוק, הסבר, תוצאה, דוגמה, מסקנה, הצעה, השוואה, סיכום, הוכחה, רקע ועוד. הרעיונות המייצגים את תוכנם של רכיבי המבנה נקראים **רכיבי תוכן**. רכיב התוכן הוא למעשה הכללה המנוסחת ניסוח תמציתי ביותר וכוללת תוכן רחב, מעין מועט המחזיק את המרובה. בדוגמה הראשונה שבפסקה הקודמת אפשר לנסח הכללה כזאת: הכותב ממליץ להגביל ילדים במספר שעות הצפייה במחשב, ובדוגמה השנייה תנוסח הכללה כך: הכותב מצביע על הבעיה של התחממות כדור הארץ. לימוד ניסוח ההכללות הוא מלאכה מורכבת בפני עצמה, ויש לעשותה בהדרגה.

להלן שני מאמרים לתרגול שנבחרו בשל פשטותם והודות לנושאים העשויים לעניין את הלומדים. חשוב להתחיל בטקסטים שאינם קשים להבנה כדי להקנות את המיומנויות הבסיסיות הנדרשות בעתיד גם בכתיבה ממוזגת בשלב מתקדם יותר של כתיבת סיכום. לאחר הטמעת האסטרטגיות האלה אפשר להעלות את דרגת הקושי בבחירת טקסטים מופשטים יותר שאופיים אקדמי. טקסט המידע שלפנינו ישמש אותנו להדגמת השיטה.²² בהמשך מוצגת החלוקה לרכיבי מבנה ורכיבי תוכן – המיומנות שיש להקנות לתלמידים שתשמש בסיס לסיכום.

21. על רכיבי המבנה ורכיבי התוכן ראו גם ימיני, 2005, עמ' 204-220.

22. הפסקות סומנו במספרים.

מאמר 1: שמות נפוצים לילדים – רצון לחיים נעימים

גלעד צוקרמן, ישראל היום, כז בטבת תשע"ב (22.1.2012).

1. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה פרסמה בסוף השבוע שעבר את סקירת השמות הנפוצים ביותר בקרב תינוקות שנולדים במדינת ישראל. השם הפופולרי ביותר לבנות הוא נועה והפופולרי ביותר לבנים הוא נועם. אחרי נועם, בראש הרשימה לשמות הבנים, באים איתי, אורי, דניאל ודור. ואילו אחרי נועה לבנות, השמות הפופולריים הם שירה, מאיה, תמר ויעל. אפשר לדון בכל שם בפני עצמו, אך לצורך העניין נתרכז בשמות הפופולריים ביותר שהורים מעניקים לתינוקות שזה עתה נולדו – נועם ונועה (יש לזכור כי השם נועה לבנות מוביל במשך עשור, ואילו נועם, כשם לבנים, ניצב גם בשנה שעברה בראש רשימת השמות).

2. מדוע השמות האלה תופסים מקום פופולרי כל כך אצל הורים צעירים בישראל של היום? יש לכך כמה סיבות. כמוכן, אי אפשר להתעלם מהסיבה הפשוטה והראשונה, והיא טמונה בממד האופנתי. מכך שכמו בכל הנוגע לכל אופנה – רבים נסחפים אחריה גם בלי לתת על כך את הדעת. אולם מעבר לטרנד, יש גם סיבות מהותיות לבחירה הזו.

3. הסיבה הראשונה קשורה בצליל. מכיוון שבהגייה הישראלית לא מבטאים את העי"ן (בניגוד להגייה העברית, השונה בתכלית), השמות האלו בהחלט נעימים לאוזן. הצליל הוא גם מה שגורם לפופולריות, למשל, של השם מאיה (מקום שלישי אצל הבנות). מדובר בצליל הרמוני וערב לאוזן.

4. דבר נוסף הוא הממד הקוסמופוליטי. הצלילים של נועה ונועם ומאיה מתאימים גם לאנגלית ולשפות יוקרתיות ובינלאומיות אחרות. אחינועם ניני, למשל, ידועה ברחבי העולם כ־Noa. Noa1 Noam גוברים על שמות ישראליים בעלי עיצורים 'בעייתיים' כמו ח"ת. ובעידן שבו העולם הוא כפר גלובלי, יש חשיבות לשמות שמקלים על השתלבות בעולם.

5. הסיבה השנייה לבחירת השמות קשורה במשמעות שלהם, אבל יש לציין כי לא במשמעות התנ"כית ההיסטורית. לשם נועם, כמוכן, יש בעינינו משמעות נעימה, ערבה, רכה, רגועה ועדינה. שם זה הופך מושא לשאיפה, ואף הערצה, במדינה מתוחה ושופעת בעיות פוליטיות מלחיצות כמו שלנו. אגב, מן הראוי לציין כי יש הרואים בנועה – ולא דווקא בנעמה – המקבילה של נועם, ולכן גם היא פופולרית.

6. מבחינת המשמעות ההיסטורית, נָעָה היא אחת מחמש הבנות הפמיניסטיות האמיצות של צִלְפִּינְדָּה מספר במדבר. התקדים ההלכתי שהיא יצרה עם אחיותיה מְחֵלָה (!), חֲגִלָּה, מְלֶכָה ותרָצָה הוא שגם בנות יכולות לקבל את ירושת אביהן – אם יוצא שהוא נפטר בלי להותיר אחריו בנים זכרים. כלומר, מדובר באקט פמיניסטי שדורש שוויון בין המינים באופן מובהק.

7. עם זאת, קשה לי להאמין כי בישראל דווקא המשמעות התנ"כית מדרבנת או מפריעה כל כך לדוברי השפה הישראלית, אחרת קשה להבין כיצד הורים קוראים לבתם ענת, שם ישראלי נפוץ ביותר, וכלל לא מתייחסים לכך שהיא בכלל היתה אלה כנענית צמאת דם

ששחטה את אויביה ועשתה לעצמה חגורה מראשיהם ומידיהם. או, למשל, בוחרים בשם פופולרי נוסף כמו עומרי, מלך צפון ממלכת ישראל, אשר עליו נכתב במלכים א טז פסוק כה: "ויעשה עָמְרִי הרע בעיני ה'".

8. וייתכן שהסיבה העיקרית לבחירה בנועה ובנועם – ובהחלט מעניין שהשמות הפופולריים לבנים ולבנות דומים כל כך – טמונה דווקא בממד ה'יוניסקסי' של השמות: נועם הוא הרי שם הולם לשני המינים.

9. מעניין שהאופנה העכשווית מעדיפה שמות 'יוניסקסי' על הסימט 'ת' הנקבית שהייתה כל כך פופולרית בעבר, כפי שהתבטאה בשמות שרית, יונית, חגית וזהבית.

חלוקת טקסט המידע לפי רכיבי מבנה ורכיבי תוכן

בחלוקה זו הודגשו רכיבי המבנה, ומשמאלם נכתבו רכיבי התוכן.

פסקה 1: סקירה – השמות הפופולריים ביותר שמעניקים לתינוקות בישראל 2010 הם נועה לבנות ונועם לבנים.

פסקה 2: סיבה – הסיבה הידועה לפופולריות של השמות האלה היא אופנה.

פסקה 3: סיבה 1 – לשמות אלו צליל נעים לאוזן כאשר אין מבטאים את העי"ן הגרונית.

פסקה 4: המשך סיבה 1 – יש לשמות אלו גם ממד קוסמופוליטי המזכיר שמות באנגלית ובשפות יוקרתיות ובין-לאומיות אחרות, ובזכותו יקל על הילדים להשתלב בעולם בעתיד.

פסקה 5: סיבה 2 – משמעות השמות נועם ונועה היא של נעימות ועדינות.

פסקה 6: רקע היסטורי – על פי המקרא נועה היא אחת מחמש בנות צלפחד שדרשו שוויון מגדרי וקיבלו את ירושת אביהן.

פסקה 7: הערכה – נראה כי המשמעות התנ"כית אינה משפיעה לטוב או לרע בבחירת שמות, שכן הורים מעניקים גם שמות של דמויות תנ"כיות שליליות.

פסקה 8: סיבה 3 – לשמות אלו ממד יוניסקסי המאפשר להעניקם לשני המינים.

פסקה 9: מסקנה – אופנת בחירת השמות העכשוויות מעדיפה שמות יוניסקסיים על פני שימוש בסיומת הנקבה פִּית, דוגמת השם שרית.

- על פי רוזנר, כאשר מסכמים טקסט חשוב להשתמש בפעלים משלושה סוגים:
- א. פעלים המוסרים דברים בשם אומרם כמו טוען, מודיע;
 - ב. פעלים המציינים את דרך הכתיבה ואת ארגונה, למשל מגדיר, משווה;
 - ג. פעלים המציינים את כוונת הכותב, לדוגמה מתלונן, מתריע.²³

אנו נתמקד בשני הסוגים האחרונים שרוזנר מציגה.

פעלים המציינים את דרך הכתיבה ואת ארגונה

פעלים אלו מתארים באיזו דרך הכותב מציג את דבריו וכיצד הוא מארגן אותם. לקבוצה זו שייכים פעלים כמו מגדיר, ממיין, משווה, מתאר, מסכם, מפרט, מנמק, מציג, מציע, מדגים, ממליץ, שואל, משיב, משער, מסביר, מבהיר, קובע, קורא, מצביע, מעמת, סוקר, מנתח ועוד. כדאי להשתמש בפעלים המציינים את דרך הכתיבה ואת ארגונה כאשר מסכמים **טקסט מידע**. הטקסט שהבאנו הוא טקסט מידע, ולכן נשלב בו בעיקר פעלים מהסוג השני (בהבלטה). נזכיר כי היקפו של סיכום טוב אינו עולה על שליש מהמקור.

סיכום טקסט המידע בשילוב פועלי הבעה

במאמר שפרסם גלעד צוקרמן בעיתון "ישראל היום"²⁴ הוא מביא ממצאים שלפיהם השמות נועם ונועה הם השמות הפופולריים ביותר שהורים מעניקים לתינוקות בישראל 2010. לדבריו, הסיבה הידועה לפופולריות של השמות האלה היא אופנה. צוקרמן מונה עוד שלוש סיבות: הסיבה הראשונה היא צלילם הנעים לאוזן של השמות כאשר אין מבטאים את העי"ן הגרונית. הוא מוסיף שהממד הקוסמופוליטי שלהם מזכיר שמות באנגלית ובשפות יוקרתיות ובין לאומיות אחרות, שבזכותו יקל על הילדים להשתלב בעולם בעתיד. שנית, משמעות השם נועם, והשם נועה הנתפס כמקבילה לו, היא של נעימות ועדינות. הכותב **מזכיר** כי על פי המקרא נועה היא אחת מחמש בנות צלפחד שדרשו שוויון מגדרי וקיבלו

23. רוזנר, תש"ס.

24. גלעד צוקרמן, "שמות נפוצים לילדים – רצון לחיים נעימים", ישראל היום, כז בטבת תשע"ב (22.1.2012).

את ירושת אביהן, אך **מעריך** כי המשמעות התנ"כית אינה משפיעה לטוב או לרע בבחירת שמות, שכן הורים מעניקים לילדיהם גם שמות של דמויות תנ"כיות שליליות. שלישית, לשמות אלו ממד יוניסקסי המאפשר להעניקם לשני המינים. הכותב **מסיים** במסקנה שעל פי אופנת השמות, מעדיפים כיום שמות יוניסקסיים על פני שימוש בסיומת הנקבה פית, דוגמת השם שרית (154 מילים במקום 467 מילים במקור).

הסבר

בפתיחת הסיכום מובאים פרטי הטקסט הנתון, וגוף הסיכום מורכב למעשה מכל רכיבי התוכן ורכיבי המבנה שפירטנו לעיל. לעיתים פועלי ההבעה מקבילים בסוגם לשמות של רכיבי המבנה (למשל, 'מעריך' מהערכה'. ראו עוד דוגמות בסיכום השני, להלן). בין המשפטים יש אמצעי קישור המחברים בין הרעיונות לצורך יצירת קישוריות התורמת גם ללכידות הטקסט. במקרה זה הקשרים הם מסוג ההוספה והמנייה. טוב להשתמש בפעלים כמו 'פותר', 'ממשיך' ו'מסיים' כדי לרמוז לחלקיו של הטקסט המקורי. מבחינת סוג הפעלים ראינו כי רובם נוגעים לדרך הכתיבה ולארגונה כמצופה מטקסט מידע.

פעלים המציינים את כוונת הכותב

בטקסט טיעון יש חשיבות לא רק להעברת תוכן הטקסט אלא גם לתיאור כוונת הכותב. לעיתים הכותב מותח ביקורת, מתלונן, מעודד, מסתייג, מביע תקווה, דורש, תובע, מורה, מבקש, מבקר, משבח, מזהיר, מאיים, מתפאר, מודה, מכחיש, מאשים, תוקף, לועג, מתפעל, מבטל, מוחה, מתריע, קובל וכדומה. בדרך זו מי שקורא את הסיכום מתרשם לא רק מתוכן הדברים אלא גם מן הנימה העולה מהם.

מאמר 2: עברית קשה שפה – אבל חיה

ד"ר יריב בן אליעזר, מעריב, כד בטבת תש"ע (10.1.2010)

אין כל רע בסלנג, כל עוד המשוחחים מבינים אחד את השני. ועם זאת איננו יכולים להשלים עם ביטויי לשון שגויים או עצלים שמורידים את העברית לאשפתות

1. התגלע ויכוח במקומותינו בשאלה אנה באה השפה העברית. יש המבקשים לשמור על מקורותיה ולכפות את השימוש ב"עברית יפה", ויש הקוראים לאפשר לשפה העברית לשמור על חיוניות ולהיות שפה שווה לכל נפש.
2. ה"שפה" מוגדרת כ"אוסף של סימנים מוסכמים", דהיינו הדגש הוא על העובדה שכל ה"משוחחים" נותנים פירוש זהה לסימנים המועברים ביניהם. לכן השפה ה"תקנית" והסלנג רלוונטיים אם המשתמשים בהם מבינים איש את רעהו. אם לא כך הדבר – משהו פגום ביכולת של השפה למלא את ייעודה ככלי להעברת מידע לזולת.
3. השפה אינה נוצרת בידיה של "מועצת חכמים" עליונה, המנסה להכתיב ביטויים ומטבעות לשון. השפה נוצרת מהצורך של אנשים לבטא את עצמם ומהתחושה שהדבר קשה להם באמצעים ה"תקניים". לדוגמה: המילה "הסתלבט" באה במקום המשפט המייגע "ישב לו שעון על מסעד כיסאו, ידיו שמוטות לצדדים. הוא בוהה נוכחו זזוח דעת". לעניות דעתי, היא גם קולעת טוב יותר בתיאור הסיטואציה.
4. פעם אמרו "אני מתאוה לשבת אצל החלון", או "חפצה נפשי לשבת אצל החלון". היום אומרים "בא לי לשבת ליד החלון". כל עוד המדבר והשומע מבינים זה את זה ומייחסים משמעות זהה לדברים, השינוי בביטויים אינו רלוונטי, לדעתי.
5. בהיותי "סבא פולני", אני גאה בנכדי שמספר כי חבר לכיתה "חרץ לו לשון", או בנכדתי שאומרת "חלקתי עם אבא כריך גבינה". אני יודע שככל שיגדלו כך יימנעו מצחצוח לשוני וירבו להשתמש בסלנג ובביטויים העממיים. כל עוד הם מבינים את דברי חבריהם וחבריהם מבינים אותם – דיני.
6. כוונתי להסביר שאין מילים "איכותיות" ומילים "פושטיות"; יש מילים מובנות ומילים לא מובנות. המילים "כאילו" ו"כזה" אינן אמורות לבטא משמעות. הן מילים "עצלוח" שמוכיחות על עילגות וחוסר ריכוז בהבעה. עם כל הסכמתי לשימוש בסלנג כחלק לגיטימי מהשפה, קשה לי להסכים עם "עצלוח בביטוי", או עם שימוש שגוי כדוגמת "עשר שקל" ו"שלוש חיילים". כל עוד לא הוסכם על ביטול האבחנה בין זכר לנקבה, עלינו להקפיד על שימוש נכון בשפה.
7. העובדה שהשפה הופכת עממית, וביטויים "מצוחצים" בעברית יפה נחשבים לדיבור "פלצני", עלולה לגרום לכך שהשפה העברית תנותק ממקורותיה ותהיה שפה דלה. כדי שנוכל להעדיף שימוש בסלנג על העברית ה"ישנה", עלינו לעשות את הבחירה כ"אפיקורסים לשוניים" ולא כ"עמי הארצות". פירוש – נדבר בביטויים לבחירתנו מתוך בקיאות, שבעקבותיה ה"מרידה" בביטויי העבר, אך לא מבערות שכופה עלינו דלות לשונית.

חלוקת הטקסט לפי רכיבי מבנה ורכיבי תוכן

פסקה 1: שאלה – האם יש להשתמש בעברית רק במשלב גבוה או להעדיף משלב נמוך אך מובן?

פסקה 2: הגדרה – השפה היא אוסף של סימנים מוסכמים. **מסקנה** – השפה התקנית והסלנג רלוונטיים בזכות התקשורת שהם מאפשרים.

פסקה 3: הסבר – לא סמכות עליונה יוצרת שפה אלא הדוברים הזקוקים לביטוי עצמי גם במחיר תקניות השפה.

פסקה 4: השוואה – אמירות במשלב נמוך שהמסר שלהן זהה לאמירות במשלב גבוה ומובן לדוברים ראויים לשימוש.

פסקה 5: טענה – אין פסול בכך שילדים הלומדים לשון עשירה מדברים בבגרותם בלשון עממית ובסלנג המובנים להם.

פסקה 6: הסבר – אין להבחין בין מילים איכותיות למילים ירודות אלא בין מילים מובנות ללא מובנות. הסלנג לגיטימי בשפה בתנאי שלא ידברו בשיבושים.

פסקה 7: הבהרה – הימנעות מדיבור בעברית יפה עלולה לדלדל אותה. לכן רק שליטה בה ולא בורות מאפשרת ליהנות מהבחירה בביטויים עממיים.

סיכום טקסט הטיעון בשילוב פועלי הבעה

במאמר שפרסם יריב בן־אליעזר ב'מעריב'²⁵ הוא **שואל**: האם יש להשתמש בעברית רק במשלב גבוה או להעדיף משלב נמוך אך מובן? הכותב **מגדיר** את השפה אוסף של סימנים מוסכמים ו**מסיק** שהשפה התקנית והסלנג רלוונטיים בזכות התקשורת שהם מאפשרים. לדבריו, לא סמכות עליונה יוצרת שפה אלא הדוברים הזקוקים לביטוי עצמי גם במחיר תקניות השפה. הוא אינו **שולל** אמירות במשלב נמוך שהמסר שלהן מובן וזהה לאמירות במשלב גבוה, ו**טוען** שאין פסול בתופעה שילדים הלומדים לשון עשירה

25. יריב בן אליעזר, 'עברית קשה שפה – אבל חיה', **מעריב**, כד בטבת תש"ע (10.1.2010).

מדברים בבגרותם בלשון עממית ובסלנג המובנים להם. הכותב **מדגיש** שאין להבחין בין מילים איכותיות למילים ירודות אלא בין מילים מובנות ללא מובנות. הסלנג לגיטימי בשפה, אך יש להימנע משיבושים. בסיום המאמר הוא **מבהיר** שהימנעות מדיבור בעברית יפה עלולה לדלדל אותה, ולכן רק שליטה בה, ולא בורות, מאפשרת ליהנות מהבחירה הביטויים עממיים (125 מילים במקום 366 במקור).

הסבר

בסיכום של טקסט טיעון זה יש ארבעה פעלים המציינים את דרך הכתיבה ואת ארגונה (שואל, מגדיר, מסיק, טוען), והשאר מציינים את כוונת הכותב (שולל, מדגיש ומבהיר).

סיכום

פתחנו בדרך מסירת המידע המקובלת בעברית המקראית, המצטיינת באובייקטיביות מוחלטת ומשוחזרת מסימני פיסוק המציינים ציטוט, ועברנו לדרכי מסירת המידע המודרניות. בסקירתן נוכחנו לדעת כי יש בכוחו של מוסר המידע להציג את המסר בדרך שתשפיע על אופי המסר הנקלט אצל הנמענים, כפי שמצאנו אצל רועה, ניר ורועה וויצמן.²⁶ אומנם חוקרים אלו עסקו בעיקר בציטוטים, אך דבריהם נכונים על אחת כמה וכמה בדיבור עקיף. בהמשך המאמר הסברנו והדגמנו את דרך מסירת המידע באמצעות מגוון אסטרטגיות: קריאה ועיבוד מידע של טקסט מהתפילה שבו פועלי הבעה מרחבים, שיבוץ פועלי הבעה המקבילים לפועל 'אמר' במשפטים מורכבים המובאים בדיבור עקיף, וסיכום טקסט אגב שילוב פועלי הבעה לציון דרך הכתיבה וארגונה בטקסט מידע ופועלי הבעה אחרים לציון כוונת הכותב בטקסט טיעון.

שלא כהצעות אחרות בספרי הלימוד שבהן יש עיסוק נפרד במיומנויות כגון קריאה והבנה, ניסוח הכללות, חלוקה לרכיבי מבנה ורכיבי תוכן וסיכום טקסט,²⁷ הצעה זו קושרת מיומנויות הבעה אחדות למטרת סיכום, ולאחריו אפשר לפתח ולשכלל את כתיבת הסיכום הממזג.

26. רועה, 1982; ניר ורועה, תשמ"ח; ויצמן, תשנ"ח.

27. למשל שרעבי, 2012; מוצפי ושחר, 2001; ברגר, 2008; זבידה וגורבס, 2007 ועוד.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- אבן־שושן, תשנ"ט
אבן־שושן, תשס"ג
ארגמן (מדינה), תשנ"ב
- א' אבן־שושן, **קונקורדנציה חדשה**, ירושלים תשנ"ט.
א' אבן־שושן, **מילון אבן שושן**, תל אביב תשס"ג.
ט' ארגמן (מדינה), **מאפייני סגנון אחדים בסיפורי "הינשוף" לנסים אלוני**, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בראילן, רמת גן תשנ"ב.
- א' בורוכובסקי, "מה בין פועלי הבעה ובין פועלי הודעה", **לשונו** נט, 3 (תשנ"ו), עמ' 243-252.
א' ברגר, **אבני שפה**, תל אביב 2008.
א' ויצמן, **אפיונים משלביים בלשון העיתונות בצרפתית ובעברית והשלכות לתרגום: מבעים במרכאות**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ב.
- א' ויצמן, "אמת או בדיה? דיבור ישיר בעיתונות היומית הכתובה", **בלשנות עברית** 43 (תשנ"ח), עמ' 29-42.
ט' זבידה וש' גורמס, **יתרון בלשון**, אבן יהודה 2007.
ב' ימיני, **בשבילי הלשון**, קריית אונו 2005.
ר' מוצפי וש' שחר, **המילה האחרונה – לשון, הבנה והבעה כמכלול**, אבן יהודה 2001.
- א' מירסקי, **סגנון עברי**, ירושלים תשנ"ט.
ר' ניר, "מסירת דיבור בחדשות הרדיו בישראל", **בלשנות עברית** 31-32 (1990), עמ' 79-93.
ר' ניר ו' רועה, "פועלי הבעה בחדשות הרדיו", **בלשנות עברית חפשי"ת** 25 (תשמ"ח), עמ' 19-29.
- R. Nir and I. Roeh, "The rhetoric of speech presentation in the Israeli press", *Hebrew Studies* 34 (1993), pp. 53-78.
א' רובינשטיין, **הצירוף הפועלי**, תל אביב תשל"א.
ר' רוזנר, "השימוש בפועלי הבעה בסיכום לסוגיו", **איגרת מידע** מז (תש"ס), עמ' 42-58.
- I. Roeh, *The Rhetoric of News in the Israel Radio: Some Implications of Language and Style for Newstelling*, Bochum 1982, pp. 50-66.
ק"נ שרעבי, **הלשון והטקסט הספר המותאם**, [חמ"ד] 2012.
- אבן־שושן, תשנ"ט
אבן־שושן, תשס"ג
ארגמן (מדינה), תשנ"ב
- בורוכובסקי, תשנ"ו
- ברגר, 2008
- ויצמן, תשמ"ב
- ויצמן, תשנ"ח
- זבידה וגורמס, 2007
- ימיני, 2005
- מוצפי ושחר, 2001
- מירסקי, תשנ"ט
- ניר, 1990
- ניר ורועה, תשמ"ח
- ניר ורועה, 1993
- רובינשטיין, תשל"א
- רוזנר, תש"ס
- רועה, 1982
- שרעבי, 2012